

**EIGEN KRACHT
IS NIET ALLEEN
BELEID MAAR
OOK EEN
BEWEGING**

OPINIE

TEKST Doortje Kal
FOTO MacSiers Fotografie

Over het hoofd gezien

Een jaar geleden verschenen de boeken *Als meedoen pijn doet* en *De affectieve burger* (ook verschenen als jaarboeken van dit tijdschrift), onder regie van de Amsterdamse hoogleraren Jan Willem Duyvendak en Evelien Tonkens. Met de weinig opwekkende titel *Eigen kracht ontkracht* organiseerden de hoogleraren in 2013 een overtekende tweedaagse conferentie.

Na afloop spraken de organisatoren nog eens hun bezorgdheid uit over de *van bovenaf* opgelegde participatiemaatschappij die van haar zorgbehoevende burgers vraagt niet meteen een beroep te doen op de verzorgingsstaat, maar het eerst vooral zelf uit te zoeken (op eigen kracht), eventueel met familie en netwerk. Dit leidt – roepen ze stellig – tot het overvragen van vrijwillige en mantelzorg. Wat de twee hoogleraren het meest verontrust, is het gebrek aan debat hierover,

evenals dat over de teleurstellende resultaten van de vermaatschappelijking.

De wereld van de *burgerinitiatieven* – door de door hen genodigde Amerikaanse *keynote*-spreker Nina Eliasoph nog het hart van de democratie genoemd – wordt door Duyvendak als veel te vrolijk, te leuk, te opgewonden voorgesteld. Wie wordt er nou helemaal bereikt met dergelijke initiatieven?

Maar zien de twee hooggeleerden niet iets over het hoofd? Onderschatten zij niet de mogelijkheden voor informele zorg, en waarom kijken zij niet hoe de drempels zijn weg te nemen en hoe verborgen krachten te benutten zijn? Het lijkt erop dat Duyvendak en Tonkens en hun collega-sociologen niet zien hoe in essentie maatschappelijke of samenlevingsproblemen steeds meer tot 'problemen van de zorg' zijn en worden gemaakt.

Terwijl het eerder gaat om een probleem van onze

Uitermate kritisch zijn de Amsterdamse sociologen onder aanvoering van Jan Willem Duyvendak en Evelien Tonkens over de participatiemaatschappij, die ‘van bovenaf’ wordt opgelegd. Maar Doortje Kal vindt dat ze daarmee over het hoofd zien dat het ook om een beweging ‘van onderop’ gaat.

geïndividualiseerde en individualiserende samenleving én van (mede)burgers die hebben geleerd dergelijke problemen naar de verzorgingsstaat te verwijzen. Natuurlijk kunnen op de buurt georiënteerde sociaal werkers voor eenzame mensen van betekenis zijn, maar uiteindelijk zijn het de informele netwerken die soelaas bieden: van verenigingen tot vrijwilligerswerk. Zoals we dat kennen in soorten en maten, en van ontmoetingsplekken als buurtcentra in oude en nieuwe gedaantes. Mensen in geïsoleerde posities vinden vaak moeilijk aansluiting bij dergelijke bestaande netwerken. Deze staan ook niet altijd open voor degenen die afwijken van de steeds enger wordende norm van normaal. Ook daardoor wordt eenzaamheid in de hand gewerkt. Daarom is binnen het zogenoemde kwartiermaken – een manier van werken en denken die beoogt kwetsbare mensen naar eigen wens en mogelijkheden te kunnen laten deelnemen aan de maatschappij – ooit het idee ontstaan van ‘maatje ter plaatse’. Zo’n maatje werpt zich, al of niet bemiddeld door een professional, op om iemand wegwijs te maken en zich thuis te doen voelen. Dat is wat je burgerkracht zou kunnen noemen, en die wordt niet ontkracht door er een beroep op te doen, zoals de Amsterdamse onderzoekers suggereren. Mensen benoemen vaak genoeg de verrijking die uitgaat van het leren kennen van het perspectief van iemand die voorheen ‘een vreemde’ was (zie ook Bos 2013).

Onderschatten de hooggeleerde sociologen niet de mogelijkheden voor informele zorg?

Medicalisering

Het is belangrijk in dit kader te wijzen op de impact van de vorig jaar verschenen DSM-V (de vijfde versie van de *Diagnostic Statistical Manual of Mental Disorders*). Allen Frances, de psychiater die leiding gaf aan de DSM-IV Taskforce, voert met zijn boek *Terug naar normaal* (2013) een ware krijgstoest tegen wat hij nu de ‘medicalisering van de normaliteit’ noemt. De vele nieuwe stoornissen die de psychiatrie niet ophoudt te promoten, creëren steeds weer nieuwe patiënten. Velen van hen gaan onnodig medicijnen slikken met potentieel gevaarlijke bijwerkingen. De enigen die bij deze diagnostische *overkill* wel varen, zijn de geneesmiddelenfabrikanten. Frances’ boodschap: ‘normaal’ moet hoognodig worden gered en de mensen die echt ziek zijn, moeten niet worden genegeerd. De overdaad aan diagnostiek schaadt het individu en de samenleving.

Met het toenemen van het aantal diagnostische categorieën krijgen wel steeds meer mensen een

diagnose opgeplakt, maar daarmee neemt paradoxaal genoeg de tolerantie ten aanzien van mensen met psychische aandoeningen niet toe.

Duyvendak en Tonkens en hun onderzoekers kritiseren de eigenkrachtbeweging vooral als een van bovenaf, zoals zij ook geneigd zijn de ‘vermaatschappelijking’ van de inrichtingen – waarmee mensen met een beperking in wijken kwamen te wonen – louter te zien als een beleidsmaatregel van overheidswege (zie ook Kal 2010). Daardoor lijken zij ook het verband tussen die twee ‘bewegingen’ uit het oog te verliezen.

De eigenkrachtbeweging is er een van onderop en nauw met de vermaatschappelijking verwant. Bewoners van inrichtingen wilden niet meer tot bijvoorbeeld psychiatrische patiënt worden gereduceerd. Zij verlangden naar een maatschappelijk leven, net als andere burgers. Zij wilden gezien worden in hun talent, hun verlangen naar maatschappelijke deelname met behoud van eigenheid, samengevat in een boodschap als van Mireille (met een verstandelijke beperking): ‘Dat het gewoon is dat we er zijn’ (Kal & Vesseur 2003). De overheid heeft misschien het adagium ‘eigen kracht’ al te enthousiast omarmd, maar dit betekent niet dat het daarmee ontkracht wordt. We moeten niet het kind met het badwater weggoien. De ‘eigen kracht’ moet erkend worden, net zo hard als de kwetsbare posities waarin de betrokkenen verkeren. Het gaat om het mogelijk maken van meedoen en erbij horen, om het geschikt maken van omgevingen, om op (eigen) kracht te komen. Als de omgeving zich aanpast, op jou raakt afgesteld, doet de afwijking er minder toe; kan ze zelfs de omgeving ook voor anderen ten goede veranderen.

Maatjesprojecten

De talloze maatjesprojecten verdienen speciale aandacht. Ze zetten in op het – door Tonkens en Duyvendak zo bepleite – begrensd contact (bijvoorbeeld eens per twee weken gedurende een jaar) en zijn ingebed in een ondersteunende organisatie die met de nodige deskundigheid inzet op matches waarin wederkerigheid een kans krijgt. Maatjesprojecten zijn ook gericht op achterliggende problemen: voedselbankmaatjes helpen bij financiële problemen, netwerkcoaches helpen bij netwerkbouw, vaak volgend op een maatje gericht op vriendschappelijk contact. Let wel: het gaat hier om het aanboren van burgerkracht om mensen (weer) bij hun kracht – hoe weinig of hoe weggestopt ook – te brengen. Dat een maatjesproject om professionele en voor sommige doelgroepen intensieve begeleiding vraagt, wordt door de subsidiërende overheden wel eens over het hoofd gezien.

De heel eenzame Lidy, nu ambassadeur bij de Amsterdamse Vriendendiensten, antwoordde op de vraag wat voor haar het belangrijkste was aan het maatje: ‘Dat het geen dokter was.’ Het motto:

vriendendienst brengt mensen onder de mensen geeft dat duidelijk weer.

Wat zou het mooi zijn geweest als Tonkens en Duyvendak niet alleen hadden gekeken naar falend overheidsbeleid

Niet alle problemen zijn door de verzorgingsstaat op te lossen, en soms draagt de hulpverlening zelfs bij aan de problemen. Martijn Kole kan daarover meepraten. Op internet is een filmpje te zien waarin hij vertelt over zijn leven, hoe het hem ontglipte en hoe hij er weer greep op kreeg. Samengevat:

'Ik begreep de wereld niet meer. Ik voelde me niet bij machte mijn bestaan richting te geven. Ik omarmde de zorg. Bij mijn opname verloor ik de verbinding met de samenleving; mijn familie, mijn vrienden – ze verdwenen uit mijn leven. Behalve Jochem. Hij bleef. Wat ben ik daar dankbaar voor.

Ik leed aan het leven en vroeg me af: wat doe ik fout? Ik voelde me verschrikkelijk eenzaam. In de inrichting kreeg ik veel medicijnen. Mijn dagen waren gehuld in mist, door de medicijnen en de sigarettenrook. Een psychiatrisch verblijf lost de pijn niet op. Nog meer lijden aan het leven leidt tot nog meer medicijnen. Op een ogenblik voel je niks meer.

De ommekeer kwam toen ik van een doortastende psychiater de keus kreeg: of je gaat naar een langverblijfsafdeling, of je knokt je terug.

Ik ben teruggekomen – met verschrikkelijk veel vallen en opstaan. Je eigenwaarde neemt niet toe als je alleen maar omringd bent door mensen die in diezelfde fundamentele twijfel zitten.

Ik ben op mezelf gaan wonen. Ik ben gaan volleyballen bij een gewone volleybalvereniging. Dat heb ik geweten. Een jaar lang ging ik er met angst in mijn hart naartoe. Ik dacht: hier, op mijn voorhoofd staat dat ik een psychiatrische patiënt ben. Maar langzaam kreeg ik weer vrienden buiten de psychiatrie en daarmee ontmantelde ik mijn zelfstigma.*

Misschien had het Martijn geholpen als hij bij de volleybalvereniging een maatje had gevonden, iemand die hem zich veiliger, meer thuis had laten voelen, zonder veel bombarie.

En Martijn is niet de enige. In de documentaire *Gekkenwerk* (2012) komen meer mensen als hij aan het woord, en ook niemand van de 67 geïnterviewden die in *Onder de mensen?* aan het woord komen, verlangt naar de inrichting terug (Verplanke & Duyvendak 2010). Ondanks de vele in de kwartiermaak-projecten gesignaleerde problemen waar het om meedoen en erbij horen gaat van mensen die

voorheen in inrichtingen (óf geïsoleerd in de samenleving) leefden (Kal e.a. 2012), is het een mythe dat mensen in de inrichtingen een rijker sociaal leven hadden.

Eigen kracht bekrachtigd

Wat wel kan, lijken de Amsterdamse onderzoekers dus over het hoofd te zien. De talrijke initiatieven te vinden onder noemers als ikwordmaatje, de jaarlijkse prokkelweek waarin prikkelende ontmoetingen – ook leidend tot duurzaam contact – tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking worden aangemoedigd, de talloze antistigma-activiteiten, de HEE-trainingen (Herstel Ervaretingsdeskundigheid en Empowerment) of de activiteiten in het kader van de gewenste ratificatie van het VN-verdrag voor de rechten van mensen met een handicap door de Coalitie voor Inclusie. En zie bijvoorbeeld de Eigen Kracht-conferenties, die ook, voorzichtig, zinvol zijn bevonden voor de 'onvindbare' cliënten van de openbare geestelijke gezondheidszorg.

Ten slotte: negeer niet het werk en (actie)onderzoek van kwartiermakers, zoals dat de afgelopen vijftien jaar is gedaan. Wat zou het mooi zijn geweest als het onderzoek van Tonkens en Duyvendak niet alleen passief registrerend had gekeken naar wat zij *framen* als falend overheidsbeleid, maar ook naar al die projecten waarin *belonging* centraal staat (Kool 2013) – de basisbehoefte van mensen om zich welkom te voelen, bij anderen te horen en vanzelfsprekend een eigen plek in te nemen.

Noot

* <http://youtu.be/bqdYDKa8Q-c>

Bronnen

- Bos, Gustaaf, Gedachten over 'kwartiermaken'. Kal, Doortje, Rutger Post & Jean Pierre Wilken (red.), *Verder met kwartiermaken. Naar de verwelkoming van verschil*. Amsterdam: Tobi Vroegh, 2013
- Frances, Allen, *Terug naar normaal. Inside informatie over de epidemie van psychische stoornissen, DSM-5, Big Pharma en de medicalisering van het dagelijks leven*. Amsterdam: Nieuwezijds, 2013
- *Gekkenwerk - HEE in de psychiatrie*. Dvd. HEE / Trimbos-instituut, 2012
- Kal, Doortje, Thuis in de wijk. Een beperkte blik op vermaatschappelijk. *Deviant*, 66, 2010
- Kal, Doortje & Jet Vesseur, 'Dat het gewoon is dat we er zijn'. Een appèl op het sociaal-cultureel werk door mensen met een verstandelijke beperking. IGPB / Stichting Prisma, 2003
- Kal, Doortje, Rutger Post & Gerda Scholtens, *Meedoen gaat niet vanzelf. Kwartiermaken in theorie en praktijk*. Amsterdam: Tobi Vroegh, 2012
- Kal, Doortje, Rutger Post & Jean Pierre Wilken (red.), *Verder met kwartiermaken. Naar de verwelkoming van verschil*. Amsterdam: Tobi Vroegh, 2013
- Kool, Jacqueline, Verschil mag er zijn. Doortje Kal, Rutger Post & Jean Pierre Wilken (red.), *Verder met kwartiermaken. Naar de verwelkoming van verschil*. Amsterdam: Tobi Vroegh, 2013
- Verplanke, L. & J.W. Duyvendak, *Onder de mensen? Over het zelfstandig wonen van psychiatrische patiënten en mensen met een verstandelijke beperking*. AUP / Nicis Institute, 2010

Doortje Kal was bijzonder lector kwartiermaken aan de Hogeschool Utrecht.